

Kiegészítés
J. EMANUEL ZEYLMANS VAN EMMICHOVEN
KI VOLT ITA WEGMAN?
c. könyvéhez.

IX – XI. FEJEZET

ITA WEGMAN ÉS AZ ANTROPOZÓFIA

WOLFGANG WEIRAUCH BESZÉLGETÉSE
EMANUEL ZEYLMANS VAN EMMICHOVENNEL

Fordította és az Előszót írta Kótai Zita

IX. A MEMORANDUM ÉS A KIZÁRÁS

A *Memorandum* minden vitairat rákfenéje.

W.W.: Marie Steiner *Aktuális* c. dolgozatában összehasonlítja a Teozófiai Társaságtól való megszabadítását 1913-ban az Antropozófiai Társaság Wegmantól és Vreedetől való megszabadításával 1935-ben. Nem tűnt fel neki, hogy az antropozófusokat 1913-ban kiszorították a Teozófiai Társaságból és hogy ő és kollégái 1934/35-ben maguk vették át a kiűző szerepét?

E.Z.: Ha az ember veszi magának a fáradságot és gondosan tanulmányozza az említett dolgozatot, csak arra a következtetésre lehet jutni, hogy Marie Steiner ezt a számára meglehetősen fontos cikket egy nem teljesen kontrollált emocionális hangulatban írhatta. Nem tudom elképzelni, hogy összeszedett állapotában ezt megtette volna. És bizonytalannal nem hozta volna nyilvánosságra az Ön által említett blamázzsal felérő gondolkodásbeli hibát.

W.W.: Vannak jelei annak, hogy Marie Steiner már korábban, talán már Steiner életében dolgozott azon, hogyan lehetne Ita Wegmant az elnökségből és az Antropozófiai Társaságból eltávolítani?

E.Z.: Erről nincsenek ismereteim. Mindazonáltal számomra Marie Steiner – mint már fentebb kifejtettem – sok tekintetben rejtély. Véleményem szerint Lilly Kolisko /1889-1976, biológus/ említett könyvében nagyon megfontoltan ítéli meg. Bizalmas viszonyban volt Marie Steinerrel, aki úgyszintén becsülte őt. De bennünket, valamennyiünket visszafognak attól, hogy további kutatásokat folytassunk Marie Steinerről, mert személyisége így továbbra is rejtély marad.

Véleményem szerint jelentőségét még ma is messze túlértékelik. Én ezt szörnyű igazságtalanságnak tartom Marie Steinerrel szemben. Egy embert a halála után ily mértékben tisztelni és túlbecsülni az én megítélésem szerint az individualitása iránti nagyfokú méltánytalanság. Ebben a vonatkozásban Ita Wegmannak jobb sora van. Marie Steinerből némelykor retardáló erő áradt szét az Antropozófiai Társaságban. Ez az erő fontos és talán összefügg Rudolf Steinerrel közös karmájukkal. A kettőjük közötti levélváltás tanulmányozásából ugyancsak felismerhető, hogy Marie Steiner jelentőségét az antropozófia szempontjából túlbecsülik.

W.W.: Egyidejűleg Marie Steiner *Aktuális* c. cikkével az Antropozófiai Társaság Hírlapjában /*Nachrichtenblatt*/ megjelent az ebben az interjúban már többször emlegetett írás a következő címmel: *Memorandum az Antropozófiai Társaság ügyeiről az 1925-1935 közötti években*. Mi ez a *Memorandum*?

E.Z.: Azok, akik Wegman-biográfiám harmadik kötetét feldolgozzák, észreveszik majd, hogy a benne kinyomtatott *Memorandum* olyan okirat, amely félelmetes fogságba ejtheti a lelket. Messzemenően meghatározta, és a tagság zömébe belevéste az Ita Wegmanról alkotott történelmi ítéleteket. Miután első kötetemet publikáltam, észrevettem – mint az imént már szoltam róla –, hogy bizonyos emberek ismételten „forgalomba hozták” ezt a *Memorandumot*. Ezért két évvel később kényszerítve éreztem magam, hogy harmadik kötetemben a komplett *Memorandumot* kinyomtassam.

Minden antropozófusnak alaposan tanulmányoznia kellene ezt a *Memorandumot*, mert az emberek újra és újra vitatják az általa kolportált tartalmat. Felismerhető benne, mi mindent képes kigondolni egy nem emberi tudatosság irányította intelligencia. Egy orvosi hasonlattal szeretnék élni ezzel kapcsolatban. A *Memorandum* pontosan az a vitairatok sorában, amit a betegségek között ráknak neveznek. Egy, a szervezettől idegen burjánzás;

egy, az antropozófiától teljesen idegen képződmény. Csak egy, az antropozófiától merőben idegen intelligencia gondolhat ki ilyesmit. Nem akarom kizárni, hogy e *Memorandum* sugalmazásában Ahriman íróként lépett fel. Ebben a felfogásban ez a *Memorandum* tehát a legértékesebb tanulmányi anyag, mert azoknak, akik meg akarják ismerni ellenfelüket, csak el kell olvasniuk a *Memorandumot*. Egy tapasztalt antropozófus orvosnő azt ajánlotta: terjesszem el világszerte harmadik kötetemet az antropozófus orvosok között, hogy az emberellenes hatalmak, ahrimáni démonok tevékenységét felismerhessék.

Az ördög jegyzőkönyve.

W.W.: Mit tartalmaz a *Memorandum*?

E.Z.: Ez egy különböző emberek által dokumentációként összeállított könyv, amely azzal a céllal készült, hogy az Általános Antropozófiai Társaság 1935. április 4-i közgyűlésén bemutassák: Ita Wegmant nem lehet a továbbiakban elnökségi tagként akceptálni. Jóllehet e könyvet 1935 februárjában keltezték, csak ugyanazon év márciusának végén jelent meg. A Goetheanum-adminisztráció nagy példányszámban terjesztette. Látszólag megdönthetetlen bizonyító erővel rendelkezik Ita Wegman ellen, és természetesen Elisabeth Vreede és hat főtitkár ellen. Ezzel egy időben azokat a csoportokat illetve társaságokat is rágalmazták, akik az említett személyekkel kapcsolatban álltak. A *Memorandum* azt szuggerálta, hogy egy objektív dokumentációról van szó. Hatása is ennek megfelelő volt, mert a közgyűlésen nagy számban jelentek meg a résztvevők; 1820 ember gyűlt össze a Goetheanumban és azt gondolom, hogy legtöbben elolvasták vagy legalábbis részben tudomásul vették a *Memorandumot*. És meglehetősen felháborodást váltott ki az utolsó tíz év eseményeiről.

A *Memorandum* azt igyekszik bizonyítani, hogy ki a vétkes. Én több mint tíz éven át újból és újból tanulmányoztam ezt a művet, mindenekelőtt a pünkösdi időszakban, amíg felismertem azt a mentalitást, amelyből ezt a munkát megírták. Nos, ez az ördög jegyzőkönyve. Eltekintve tartalmának perfid hazugságától, e jegyzőkönyvből jeges gúny árad. Stílusa megegyezik Goebbelsével. Amivel az ember saját maga nem boldogul, azt legjobb az ellenfél nyakába varrni. Alapjában arról a kérdéstről van szó, hogy ki gyakorolja a tényleges hatalmat az épületek, a pénzügyek és a tagság fölött.

A Wegman elleni szemrehányások.

W.W.: Milyen szemrehányásokkal illették Wegmant, Vreedet és a hat funkcionáriust?

E.Z.: Az Ita Wegman elleni vádakot lényegében a következőkben lehet összefoglalni: Marie Steinert szándékosan későn értesítette volna Steiner küszöbönálló haláláról. A hamvasztási szertartásról visszatérőben sértő és dühödt szavakkal mélyen megbántotta volna Marie Steinert. Az elnökség tudta nélkül tartott volna osztály-órát Párizsban. Csalárd módon a Rudolf Steiner általi teljhatalomra hivatkozott volna és más tekintetben is visszaélt volna az orvosi szekció élére történt kinevezésével és elnökségi tagságával. A *Nachrichtenblatt*-ban megjelent tanulmányaival, amelyeket hat alkalommal „Vezérelvekkkel” fejezett be, 1925-ben különleges hatalmi pozíció megszerzését és megerősítését kísérelte volna meg az Antropozófiai Társaságon belül önmagának és híveinek. Ezt a hatalmi pozíciót azzal próbálta volna megalapozni, hogy elterjesztette magáról: ő lenne Nagy Sándor /a német szövegben Macedóniai Alexander király/ reinkarnációja; hívei körében hajszát indított volna Marie Steiner ellen, amennyiben kétségbe vonta Rudolf Steiner végrendeletét és megpróbálta megkaparintani kiadóját. Követőivel hatalmi centrumot

kívánt volna létrehozni és megkísérelni egy „elnökség fölötti elnökséget” /”Über-Vorstand”/ – így Marie Steiner – alakítani. Marie Steiner tudta nélkül az ő kiadójánál adatta volna ki *A gyógyító művészet kibővítésének alapjai* c. orvosi könyvet, hamis módon állítván, hogy részese volt ennek a kizárólag Rudolf Steiner által alkotott könyv megírásának. 1925/26 telén jelentős mértékben közreműködött volna egy nemzetközi iskolaegyesülés tervezésében, hogy ezzel pénzügyi hatalmi centrumot teremtsen az antropozófiai mozgalmon belül. 1928-ban híveivel Londonban ő szervezte volna meg a World Conference-t, hogy keresztülvigye sajátos kozmopolita céljait, elterelve ezzel a figyelmet az új Goetheanum megnyitásáról Dornachban. Vétkesen belekeveredett volna az Ulm melletti Einsigen egyik csőd-fenyegette gyáranak finaciális ügyleteibe és ezzel pénzügyileg megfenyegette és megkárosította az Antropozófiai Társaságot. Az Arlesheimi Klinikát 1926 és 1930 között a Társaság elnökségének tudta nélkül pénzügyi kockázatoknak tette volna ki. A stakenbergi ifjúsági tábort az ő emberei és az ő autoritatív védelme alatt egy, az antropozófia ügyéhez méltatlan és káros módon szervezték volna meg; elősegítette volna egyik paranormális adottságokkal rendelkező páciensének aktivitását. 1934-ben akceptálta nagyszámú híveinek úgynevezett „szándéknyilatkozatát” és ezzel kérdésessé tette volna az Antropozófiai Társaság egységét. Az elnökség akarata ellenére elismerte volna az 1934 nyarán Németországban alapított „Szabad Munkaközösséget”, e csoport tagsági igazolványain szereplő aláírása révén. 1934-ben és 1935-ben szembehelyezkedett volna az Általános Antropozófiai Társaság Egyesülete alapszabályának módosításával.

Ezeket a *Memorandum*ban felsorakoztatott vádakokat Marie Steiner 1943 decemberében, amikor Ita Wegman már nem élt, röviden összefoglalta: az antropozófiai mozgalom szellemének elárulása, ezoterikus rendbontás és a Társaság pénzügyi megkárosítása. A többi dokumentumból még ki lehet egészíteni ezt a katalógust önámítással, egyeduralomra törekvéssel, hatalomvággyal, rosszindulattal, a bizalommal való visszaéléssel, hűtlenséggel és hazudósággal.

W.W.: Jogosak voltak-e a szemrehányások vagy valamennyi teljesen tarthatatlan?

E.Z.: Nagyjában és egészében véve a szemrehányások jogosulatlanok voltak. Annyiból problematikusak, hogy legtöbbször alig akadt tanú. A *Memorandum* szerzői maguk sem élték át a vonatkozó szituációkat. Én magam komolyan vettem a szemrehányásokat, mert nagyon meggyőzőnek tűnnek és Ita Wegman egyáltalán nem védekezett. A helyzet perfiditását mutatta, hogy a *Memorandum* csak röviddel a közgyűlés előtt jelent meg, így azoknak, akik a hamis vádak hátterét ismerték, alig maradt idejük a reagálásra. Három hét alatt nem lehet egy egész könyvet megcáfolni.

A *Memorandum*nak azonban megvolt a hatása, mert mindenkit, akit kizárni szándékoztak, ki is zártak az Általános Antropozófiai Társaságból. Csak ezután tértek lassanként magukhoz az emberek. Willem Zeylmans 1935 nyarán diktálta le viszontválaszát. Oskar Schmiedel, aki nem tartozott Zeylmans, Dunlop vagy Grone /1887-1978, író/ köreihez, szinte a bőrén át érzékelte a történeteket, amelyek annyira sokkolták, hogy csak a második világháború idején volt képes leírni az átélteket. Az egyetlen ember, aki azon nyomban teljes lélekjelenlétben reagált, Polzer-Hoditz volt. Ő a *Memorandum* megjelenése és a közgyűlés közötti 3 hétben megírta kb. félórás válaszbeszédét, amelyet előre be is jelentett és elő is adott a közgyűlésen. Ő volt tehát az egyetlen, aki az 1935-ös közgyűlésen legalább félig-meddig ellenállást tanúsított.

A szemrehányásokat illetően időnként hónapokig kellett kutatnom, hogy felismerjem a tényleges összefüggéseket. A legrosszabb és alig megcáfolható vádaskodások közé tartozott Ita Wegman állítólagos belebonyolódása az Ulm melletti Einsingen-i gombgyár

financiális ügyleteibe. Apám hagyatékából meglehetősen precíz dokumentumaim voltak az ebben a gombgyárban lezajlott eseményekről. Manfred Schmidt-Brabanttól és a Wegman archívumból is kaptam még kiegészítő utalásokat. Sok dokumentumot kellett alaposan áttanulmányoznom, amíg egyértelműen megállapítottam, hogy Ita Wegmant a gombgyári pénzügyi nehézségeket illetően nem lehet vádolni. Mégis szemére hányták, hogy pénzügyileg megkárosította az Antropozófiai Társaságot. Hasonló a helyzet a többi vádakkal. Néhányukról azonban csak akkor alakíthat ki magában az ügyet lezáró véleményt az ember, ha különböző illetők megnyitják archívumaikat.

W.W.: A *Memorandum* így szól:

Az „elnökség fölötti elnökség”-nek és a két elnökségi tagnak a *Szándéknyilatkozat* által beindított önkizárása végleges formát öltött, amikor 1934 nyarán megalakították az úgynevezett „Egyesült Szabad Antropozófiai Csoportok”-at, amelyek olyan szembeszökő ellentmondásban állnak a Társaság konstitúciójával, és olyan nyílt ellenségességgel léptek fel a Társaság jogszerű irányítása ellen, hogy gondolni sem lehet többé a felelős alapítókkal való megegyezésre. Eltekintve attól, hogy alapításukat az elnökség nem ismerheti el, jogot formálnak arra, hogy olyan embereket vegyenek fel soraikba, akik nem elismert tagjai az Általános Antropozófiai Társaságnak, de az alapítók antropozófusoknak tekintik őket, mindazon jogokkal, amelyek egyébként csak a szabályosan felvett tagokat illetik meg. Dr. Vreede kisasszony azonban részt vett az alapításban és azóta e csoport levelezésének közvetítőjeként fungál, mint ahogyan ezt Mr. Kaufmann egy körlevélben ismertette. Dr. Wegman is elismeri és támogatja ezt a jogtalan egyesülést. Ily módon Dr. Wegman és Dr. Vreede kisasszony valójában saját magát kapcsolta ki az Antropozófiai Társaság elnökségéből.

Mi ez a *Szándéknyilatkozat*?

E.Z.: A *Szándéknyilatkozat* olyan semmilyen csoporthoz nem tartozó emberek kísérlete, akik 1934-ben megoldásokat kerestek megakadályozandó az Antropozófiai Társaság szétesését. Hivatkoztak a Rudolf Steiner által 1923-ban megalapított Karácsonyi Ülészak Társaságára is, hogy megalapozzák vele a további együttműködést. Ezt azonban ettől a 90 embertől olyan rossz néven vették, hogy a *Szándéknyilatkozat* fogalma egyike lett a legsúlyosabb vádaknak. Mert a *Memorandum* rögzíti, hogy éppen azok, akik a *Szándéknyilatkozat* mögött állnak, vétkesek abban, hogy az antropozófiai együttműködés meghiúsult.

W.W.: Mik ezek az „Egyesült Szabad Antropozófiai Csoportok”?

E.Z.: Az „Egyesült Szabad Antropozófiai Csoportok”-at 1934-ben Németországban, Hollandiában és Angliában alapították. Rudolf Steiner a Karácsonyi Ülészakon megállapította, hogy az Általános Antropozófiai Társaság országos társaságainak és csoportjainak elnökségei felvehettek új tagokat, és hogy a vezető elnök Dornachban – e csoportvezetőkben bízva – saját aláírásával igazolta a tagok felvételét. Ezt azonban Albert Steffen, az Általános Antropozófiai Társaság vezető elnökeként a harmincas évek kezdetén megtagadta. Azok az emberek azonban, akik az Antropozófiai Társasághoz tartozónak érezték magukat, erre hozták létre ezeket a szabad csoportokat. Pontosan így gondolta ezt eredetileg Rudolf Steiner, mert ebben a csoportképzésben rejlik a szabadság. Normális dolog, hogy azokat veszik fel az Antropozófiai Társaságba, akik a Főiskola céljait elismerik.

W.W.: Mit értenek Vreede és Wegman „önkizárásán” az Antropozófiai Társaság elnökségéből?

E.Z.: Ez Steffen találmánya, és eredetét a római katolikus egyház egy régi formulájából veszi, az Excommunicato ipso factoból. Azt értik ezen, hogy az, aki nyilvánosan tagadja egy egyház definiált dogmáit, ezáltal önmagát zárja ki. Ezt a katolikus elemet vitte be Steffen az Antropozófiai Társaságba.

W.W.: Azóta gyakran hallani, hogy Vreedet és Wegmant egyáltalán nem távolították el az Antropozófiai Társaságból, minthogy önmagukat zárták volna ki.

E.Z.: Pontosan. Ilyen rafináltan mentek a dolgok akkoriban és olykor-olykor még ma is hallani ezt a véleményt.

A Memorandum iniciátorai.

W.W.: A *Memorandumot* tizenkét úr terjesztette elő. Ki a tulajdonképpeni szerző? Ki az, aki – ha Ahrimant egyenlőre kihagyjuk – ezt a méregkoktélt kikeverte?

E.Z.: Guenther Schubert volt, Marie Steiner egyik legfőbb munkatársa az akkori Rudolf Steiner-hagyatékkezelőségben. Ő írta és szerkesztette ezt a művet.

W.W.: Közreműködött-e a többi tizenegy úr is az írásműben? Tájékozottak voltak-e minden részletről, avagy csupán aláírtak?

E.Z.: Amennyire én tudom – Schmedeltől és Wiesbergernek Marie Steinerről szóló dokumentációjából – kivéve Hermann Poppelbaumot /1891-1979, az Általános Antropozófiai Társaság elnökségi tagja 1949-től 1966-ig/, nem vettek részt a *Memorandum* elkészítésében, csupán felkérték őket az aláírásra.

W.W.: Anélkül, hogy tudták volna, mit tartalmaz ez az írásmű?

E.Z.: Nem, ezt nem hiszem. Olvasni bizonyára elolvasták.

W.W.: Miért nem írták alá Albert Steffen, Marie Steiner és Guenther Wachsmuth?

E.Z.: Ők finoman, takarosán – tehát név szerint – „kihagyták” magukat.

W.W.: De hiszen nyilvánvaló, hogy ösztönzést adtak a *Memorandum* összehozásához?

E.Z.: Természetesen. Sőt, anyagot is szállítottak hozzá. A hagyatékkezelőség és az elnökség közötti későbbi perben ki is mondatott, hogy Marie Steiner csakúgy, mint Albert Steffen is A-tól Z-ig tudomásul vették és jóváhagyták a *Memorandum* szövegét. A mű kinyomtatását is az Általános Antropozófiai Társaság finanszírozta. Nem magánkezdeményezése volt ez ennek a tizenkét úrnak. A könyv hosszú időn át ott volt kirakva a Goetheanum valamennyi könyves pultján.

W.W.: Ha a *Memorandum* írója Guenther Schubert, akkor mivel magyarázható, hogy az írásmű több bekezdése messzemenően azonos Poppelbaum 1934. novemberi *Az Antropozófiai Társaság 1925 utáni történetéből* c. munkájával? Schubert másolt le Poppelbaumtól, vagy Poppelbaum mégiscsak szerzője vagy társszerzője a *Memorandum*nak?

E.Z.: Harmadik kötetemben mindkét írásművet kinyomtattam, és Ön felfedezte, hogy a *Memorandum*ba egész bekezdéseket vettek át szinte szó szerint Poppelbaumtól. Ez nekem eddig nem tűnt fel. El kell fogadnom, hogy a két uraság, Poppelbaum és Schubert mégis messzemenően együtt dolgozott. Hiányzó információikat Marie Steinertől szereztek meg. Schubert feltehetően Poppelbaum munkáját vette alapul a *Memorandum*hoz. Az én megállapításom – mely szerint Schubert a *Memorandum* szerzője – Hella Wiesberger egyik kijelentésén alapszik, amelyet *Marie Steiner levelek és dokumentumok* /Dornach 1981/ c.

könyvében tett. Ebben az áll, hogy Guenther Schubert jelentős mértékben részt vett a *Memorandum* összeállításában.

W.W.: Az Ön édesapja *Fejlődés és szellemi harc* c. tanulmányának függelékében ugyancsak utal a *Memorandum* szerzőjére, ám anélkül, hogy nevén nevezné.

„Sehol sem történik említés arról, hogy ki a tulajdonképpeni szerző, még ha könnyű is a „bennfentes”-nek majd mindenütt felismernie őt.”

Azután szétváltak a szellemek.

Wegman és Vreede kizárásának okairól beszélgetésünk folyamán gyakran szóltunk. Ön említette a kulcshatalmat, a pénzügyek fölötti rendelkezési jogot, és a hatalmat mint olyant. Vajon ezek álltak-e, különösen Wegman hamis vádak alapján történő kizárásának hátterében, vagy léteznek még további motívumok?

E.Z.: Testületekben együttműködő embereknél előfordulhat, hogy valamelyik ember számára elviselhetetlenné válik egy másik embertárs. Végül már azt sem tudja elviselni, hogy az illető egyáltalán megjelenik, valamit mond, vagy éppen hallgat egy bizonyos órában. Ha az ember tanulmányozza Lilly Koliskonak az Antropozófia Társaság 1935-ig terjedő összefüggéseiről és konfliktusairól szóló könyvét, észreveszi, hogy Vreede és Wegman elviselhetetlenné vált a három megmaradt elnökségi tag számára. Az egyik viharos közgyűlésen még az is megtörtént, hogy a résztvevők egyike vehemensen felkiáltott: nem bírja elviselni, hogy Walter Johannes Stein egyáltalán létezik. Ez a szituáció számomra példaértékű.

Olyan ez, mint egy kalendáriumi bölcsesség: Ha balul üt ki egy dolog, szétválnak a szellemek. Egyesek azon töprengenek, miként lehetne újra rendbe hozni az ügyet, mások azt firtatják, hogy ki a vétkes. Rudolf Steiner halála után rosszul álltak a dolgok az Antropozófia Társasággal és az antropozófia együttműködéssel: tíz év vizsaly, irigység, csőd. Azután szétváltak a szellemek. Az úgynevezett minoritás – ők voltak azok, akiket később kizártak – azt fontolgatta, miképp lehetne a létrejött problémákra egy még elfogadható megoldást találni, hogy az úton továbbra is közösen haladhassanak.

Mindig csak a hatalomról volt szó.

W.W.: Meddig volt hivatalosan elfogadott a *Memorandum* és meddig forgalmazta ezt a dornachi elnökség a könyvespolcokon keresztül?

E.Z.: Ez így ment még 1947-ben is; de a dornachi elnökség hivatalosan még ezután sem vonta ki a forgalomból. Semmiképpen sem jutottak arra a meggyőződésre, hogy a *Memorandum* tartalma már nem érvényes, hanem az a történelmileg kínos helyzet állt elő, hogy a dornachi elnökség kezdte a pereskedést Marie Steiner és hívei ellen. Sőt, a dologból nagy per lett az 1949-1952-es években Steiner írásos hagyatékáért egy svájci bíróság előtt. Ebben megint csak a hatalomról volt szó. Ha egyetlen szóval akarnánk jellemezni a *Memorandum* misszióját, hát ebben is a hatalomról volt szó. Természetes, hogy Steiner halála után Marie Steineré volt a hatalom. 1935-ben úgy látszott, hogy Albert Steffen is hatalmi kulcshelyzetbe jut, de a bekövetkező perben a hagyatékért Marie Steiner megmutathatta, hogy a hatalom a hagyatékkezelőségé. Ez is tanúsít valami karmikusát egy emberről. Mindig csak a hatalomról volt szó.

W.W.: És a pénzről!

E.Z.: Így van.

Wegman elleni szavazása után sírva hagyta el a Goetheanumot.

W.W.: Visszavonta-e valaki a későbbi években aláírását a *Memorandum* aláírói közül, és egyáltalán protestált-e a nyilvánosság előtt valaki a *Memorandum* ellen 1935 óta?

E.Z.: Hárman tiltakozásukat írásban dokumentálták. Az első Polzer-Hoditz volt az 1935-ös közgyűlésen. A második, aki írásban tiltakozott a *Memorandum* ellen, az apám volt; a harmadik a legnagyobb visszavonultságban és csendben, Oskar Schmiedel. Mindhárom dokumentum ott van kinyomtatva harmadik kötetemben. Ezekben a szerzők megcáfolják a *Memorandum* jelentős részeit, s fejtegetéseiket bő tényanyaggal támasztják alá.

Az aláírók közül senki sem vonta vissza aláírását. És arról sem hallottam soha, hogy közülük bárki nyilvánosan bocsánatot kért volna. Mindazonáltal megéltem azt, hogy előadásaimon az antropozófusok közül néhányan megmagyarázták, miért szavaztak akkor, az 1935-ös közgyűlésen Ita Wegman kizárása mellett. Ezek a rég letelepedett őslakos antropozófusok részint nagyon drámai vallomásai voltak.

W.W.: Tudna példát mondani rá?

E.Z.: Erich Weismann /1905-1984, a reutlingeni Waldorf iskola alapítója/ mondta el nekem, hogy az Ita Wegman ellen leadott voksa után sírógörcsrel hagyta el a Goetheanumot. Megkérdeztem tőle, egyáltalán miért szavazott Ita Wegman ellen. Azt felelte, hogy Albert Steffen valamennyiüket kvázi kényszerítette a Wegman kizárása melletti szavazásra, ellenkező esetben automatikusan a saját kizárásukra szavaznak. Steffen azzal fenyegetőzött, hogy amennyiben nem történik meg Wegman kizárása, úgy lemond. Az emberek ebben az időben, mindenekelőtt a közgyűlésen, teljesen Albert Steffen bűvöletében éltek. Ezzel a nyilvánosság előtt kimondott fenyegetéssel, kényszer-alternatívával Steffen a legtöbb tagot szorult helyzetbe hozta. Steffen működése a közgyűléseken amúgy sem tartozik a nagyon dicsőséges történetek sorába.

Guenther Wachsmuth és az Általános Antropozófiai Társaság hármastagozódása.

W.W.: Az Általános Antropozófiai Társaság már sokat emlegetett 1935 virágvasárnapján tartott közgyűlésének résztvevői leváltották a Társaságban betöltött tisztségeiről a két elnökségi tagot, Vreedet és Wegmant, valamint hat funkcionáriust /Daniel N. Dunlopot, Jürgen von Grone-t, Pieter de Haant, George Kaufmant, Eugen Koliskot, Willem Zeylmanst/ és kizárták őket a Társaságból. Vajon az Általános Antropozófiai Társaság Egyesületének tagjai nem voltak tudatában annak, hogy egyáltalán nem is szavazhattak volna egy másik Társaság, a Karácsonyi Ülésszak Társaságának elnökségi tagjairól és funkcionáriusairól?

E.Z.: Gyakran megfeledkeznek róla, hogy 1934-ben már lezajlott egy hasonló közgyűlés ugyanezzel a céllal: Vreede és Wegman kizárásának céljával. Csupán formai jogi okok miatt nem tudták keresztülvinni akkor az ügyet. 1934-ben tehát a váltók állítása megtörtént. 1934-ben néhányan, például Ernst Marti /1903-1985, orvos/ kimondták, hogy ez a kizárás formai jogi szempontból egy tévedésen alapszik. Guenther Wachsmuth azonban rendkívül emocionálisan szembeállította ezzel a saját, az Általános Antropozófiai Társaság egységes jellegéről és tagjainak szavazati jogáról vallott nézeteit.

W.W.: Csak bele kell tekinteni Wachsmuthnak *A szellemtudomány születése* c. könyvébe, amelyben leírja Rudolf Steiner tevékenységét az egyes években, és máris észrevesszük például azt a furcsaságot, hogy Steiner életének utolsó évében egyáltalán szó sem esik Ita Wegman Steiner betegágyánál betöltött ápolói szerepéről. Inkább úgy tesz, mintha ő lett volna jelen Steiner haldoklásánál. Például ezt írja:

„Kezét összekulcsolta a mellén, szeme átható erővel irányult más világok felé, s tekintete egyesült velünk. Utolsó lélegzetvételénél önmaga hunyta le szemét...”

Úgy ír, mint akinek pillantása képes áthatolni a zárt ajtón, úgy, mintha saját maga látott volna mindent.

E.Z.: Wachsmuth mindmáig egy eléggé fel nem ismert figura. Halála után 1964-ben – állítólag az ő rendelkezése szerint – valamennyi archív anyagát saját kertjében hatalmas máglyákon égették el. Ezért hiányol a dornachi elnökség számos okiratot. Amellett Guenther Wachsmuth némely tekintetben egészen alávaló és szánalmas szerepet töltött be. Hiányzik például az 1924. augusztus 3-i Alapító Közgyűlés hivatalos jegyzőkönyve. Messzemenően gondoskodott saját nyomainak eltüntetéséről. Érdekes viszont, hogy manapság lassanként újra napvilágra kerülnek egyes részletek.

W.W.: Miért ilyen kevésbé ismert Wachsmuth mindmáig?

E.Z.: Azt hiszem, nem is olyan kevés az, ami Guenther Wachsmuthról ismert. Sőt, néhány éve létezik róla egy nagyon szép biográfia is Heinz Herbert Schöffler-től /*Guenther Wachsmuth – Egy életkép*. Dornach 1995/. Csak eddig még senki sem mert úgy igazán radikálisan belebocsátkozni az ő negyven éven át az Általános Antropozófiai Társaságnak végzett tevékenysége elemzésébe. Ehhez figyelembe kellene venni a *Nachrichtenblatt*-ban közölt 1924 és 1964 közötti publikációit, és átböngészni a Goetheanum elnökségi archívumait. Egy olyan figurát, mint Guenther Wachsmuth, csak az Általános Antropozófiai Társaság 1924 és 1964 közötti időszakának háttérét ismerve lehetne ábrázolni. Ehhez azonban eddig senkinek sem volt bátorsága.

Az emocionálisan feltöltődött közgyűlés.

W.W.: A közgyűlésen 1935. április 14-én 1691-en szavaztak Vreede és Wegman kizárása mellett, csupán 76-an ellene és 53-an tartózkodtak. Ugyan miféle tudati állapotban voltak a tagok, hogy Steiner két hűséges munkatársát csak így, minden további nélkül, „per votum” kizárjanak?

E.Z.: Úgy gondolom, az ilyen jelenség mindig akkor léphet fel könnyen, amikor emberek nagy tömegei zsúfolódnak össze egy viszonylag kis helyiségben. Képzeld el a mai Geetheanum nagytermét, amely kb. ezer embert képes befogadni. Ezen a közgyűlésen azonban több mint 1800-an szorongtak. Az összes folyosó, de még a színpad is tömve volt emberekkel. Valamennyien a *Memorandum* hatása alatt álltak, a legtöbben felháborodtak, és telve lelki agresszivitással.

A huszadik század kortársaként igencsak tudatunkba kellene vésnünk az ilyenfajta jelenséget. Gondoljon az ember csak a német városok fiataljainak lelkesedésére az első világháború kitörésekor. Az emberek magukon kívül voltak a lelkesültségtől, hogy részt vehetnek ebben a háborúban. Lángoló lelkesedéssel vonultak hadba. Olyan helyzet ez, amelyben az egyes ember elveszti higgadtságát. E tömegszuggesszió legborzalmasabb következményeit ismerjük a Harmadik Birodalom idejéből. Amikor Hitler beszélt az emberekhez, ugyanez a tömeglelkesültség alakult ki. Ha például Nürnbergben átvonultak a Hitler-Jugend sorai, teljesen ellenőrizhetetlen tömeghangulat uralkodott el. Emi engem illet, biztos vagyok benne, hogy nehéz az embernek megőriznie a higgadtságát, amikor egy emocionálisan ennyire feltöltődött tömegben találja magát.

W.W.: Úgy véli tehát, hogy ezen a közgyűlésen egyfajta tömegszuggesztió érvényesült, amely elborította az egyéni tudatot?

E.Z.: Igen.

Démonokat csak kiéheztetni lehet.

W.W.: Miért nem tiltakozott Ita Wegman a határozat ellen, hogy akarata ellenére kizárják az Antropozófiai Társaság elnökségéből és a Szellemtudományi Szabad Főiskola orvosi szekciójának vezetéséből?

E.Z.: Beszélgetésünk során már egyszer utaltam arra, hogy Ita Wegman egyfajta szellemi entuziazmussal vetette bele magát az antropozófia ügyéért való tevékenységbe. De abban a pillanatban, ha kívülről érte támadás, védtelen volt. Az ilyen pillanatokban eltűnt a lelkesültsége. Bár tudott küzdeni is, ezt azonban az Antropozófiai Társaságon belüli konfliktusok ideje alatt nem tette. Madeleine van Deventer szerint Steiner figyelmeztette Wegmant, hogy élete hátralévő részében ne hozzon létre újabb karmát. Márpedig, ha az ember vitába bonyolódik, éppen ezt teszi.

Ketten, akik jelen voltak az 1934-es és 1935-ös közgyűlésen egyaránt, elmesélték nekem, hogy amikor megkérdezték Ita Wegmant, miért nem védekezett, Wegman azt válaszolta: démonokkal nem lehet harcolni, a démonok érzékek feletti erők, amelyeket csak kiéheztetni lehet. Természetesen tiltakozott is a kizárási határozat ellen – ezt dokumentáltam –, de a kizárás után nem próbálta meg ezt visszavonadni. Feltehetően világos volt számára, hogy ennek semmi értelme sincs.

W.W.: Wegman beteg lett, amikor kizárták az Antropozófiai Társaságból. Voltak-e ebben az időben spirituális élményei?

E.Z.: Ezt alkalmanként tévesen interpretálják. A kizárás 1935. április 14-én történt, miután az erre irányult hasonló kísérlet 1934 márciusában meghiúsult. Már 1933 novemberében belső határozatot hoztak Vreede és Wegman kizárására. Az ezt követő időben annak módját keresték, amellyel e határozat megvalósítható.

W.W.: Ezt a határozatot a három megmaradt elnökségi tag hozta meg?

E.Z.: Igen; és természetesen mindenkori híveik, mindenekelőtt Marie Steiner környezetének helyeslésével. Ezt az dokumentálja, hogy Guenther Schubert jegyzetlapjait publikálták /*Marie Steiner – Levelek és dokumentumok* c. kötetében/. 1934 tavaszán Wegman – éppen egyik utazásáról tért vissza – rájött, hogy kizárását tervezik, és erre fel lett beteg. Betegségének ideje alatt életében először és utoljára naplót vezetett. Orvosként betegsége lefolyását jegyezte fel. A Rudolf Steiner hagyaték-kezelőség egyik tagja, Gian Balastér publikálta már említett írását, amelyben utalt rá, hogy alaposan tanulmányozta az én három kötetemet /1. ehhez a német szöveg 100. oldalát/. Cikkében megállapította, hogy e betegség közben Ita Wegmanban óriási belső változásnak kellett végbemennie. Csapán egy évvel későbbre datálja a betegsége, nevezetesen az 1935-ös évre.

A támadások Steiner művének szóltak.

W.W.: Ha az ember Ita Wegman leveleit olvassa, amelyeket kizárása után és az azt követő időben írt, csodálkozásra készlet, milyen higgadtan fogadta a személyét ért gyalázkodásokat. Mindez békés és toleráns jellemvonásaira utalt és arra, hogy Steiner meghagyta neki: karmikus szempontokból ne reagáljon hasonló élességgel és hasonló sértő visszavágásokkal. Nem sokkolta, nem háborította fel őt a kizárás?

E.Z.: Természetes, hogy sokkolta és felháborította őt a kizárás és a személyét érő rágalmak. De ő mindenkit jól ismert, akivel konfliktusos viszonyban állt és meggyőződésem, hogy különbséget tudott tenni az embereken keresztül érvényesülő negatív erők és aközött, ami mindenkori individualitásuknak megfelelt. Ita Wegman karakterét gyakran úgy vázolják, hogy rendkívüli adottságai voltak az embereken át érvényesülő démonokkal való bánásmódhoz. Számos levelének tanulmányozásánál arra a

következtetésre jutottam, hogy Wegman akkoriban átlátta: az ellene intézett támadások csak látszólag célozták meg őt, valójában Rudolf Steiner és műve ellen irányultak. Meggyőződésem szerint az egész ügynek ez a mélyebb háttere. Alapjában véve Rudolf Steiner elleni démoni impulzusokról van szó. Ezek a démonok már életében is újra és újra mozgolódtak. Steiner ezt „belső oppozíció”-nak nevezte.

C.Z.: Időnként elhangzik a megállapítás, hogy Ita Wegman 1935 után spirituális élmények hatására változott meg viselkedésében és jellemében, hogy ily módon igazolja az 1935 előtt ellene felhozott vádakat. Ez azonban téves következtetés.

E.Z.: Tartalma szerint ezt mondja Balastér és tovább folytatja: Ha Wegmannak e megváltozását világosabbá tették volna, ezt Marie Steinernek is észlelnie kellett volna. Még nekem is szememre hányták, hogy Wegmannak ezt az állítólagos átalakulását nem emeltem ki a dokumentációmban. Wegmannak még azt is bűnéül róják fel, hogy ő maga nem domborította ki eléggé saját átalakulását.

W.W.: Tehát – mint annyiszor – az áldozat a bűnös. Figyelemreméltó, hogyan nyilatkozott meg Ita Wegman 54. számú jegyzetfüzetében a *Memorandum* saját olvasatáról. Azt írja ebben, hogy az nem háborította fel, és tökéletes távolságtartással, úgy olvasta az egészet, mint valami tőle teljesen idegen és lezárt ügyet. Mikor írta le ezt?

E.Z.: Wegman azonnal a *Memorandum* megjelenése után írja le véleményét jegyzetében az ellene felhozott vádokról. Remegve kezdi az olvasást, minél tovább olvassa azonban, észreveszi, hogy a rágalmak alapján egyáltalán nem vele függnek össze. Wegman feljegyzései a *Memorandum* objektivitásáról állítanak ki bizonyítványt. Jómagamnak tíz évre volt szükségem ahhoz, hogy a *Memorandum* vádaskodásait lelki higgadtsággal fogadjam, Wegman ellenben rögtön nyilvánosságra hozatala után elolvassa, és tisztában van vele, hogy ez az írásmű végeredményben szerzőire üt vissza. A *Memorandum*mal önmagukról állítottak ki pusztító hatású bizonyítványt a szerzők és mindazok, akik azt jóváhagyták. Ezzel az írásművel az antropozófiai közösségek alakításának jelentős részére megsemmisítő csapást mértek.

W.W.: Tulajdonképpen hol volt Ita Wegman az 1934-es és 1935-ös közgyűlések idején?

E.Z.: 1934-ben betegsége akadályozta a részvételben; az 1935-ös közgyűlés idején régóta újból egészséges volt. Lezajlása alatt Arlesheimben, a klinikán dolgozott és igyekezett megnyugtató hatást gyakorolni munkatársaira a dornachi vádaskodások miatt. Arlesheimben tiszta volt a levegő. A dornachi gáncsoskodásokról a klinikán nem tárgyaltak. Wegman arra is szigorúan ügyelt, hogy ott senki ne szidalmazza Marie Steinert. Az ilyesmi megengedhetetlen is egy klinikán; itt gyógy-klimának kell uralkodnia.

A rejtélyeket egy későbbi generáció fogja megoldani.

Belsőleg, spirituálisan Ita Wegman messze fölötte állt az összes viszályoknak. Nemcsak jó emberismerő volt, de sokakat azok közül, akik később megtámadták őt, korábban orvosilag kezelt. Ez részben még Steiner életében történt, és bizonytalán feltételezhető, hogy Steiner különböző emberekről tett kijelentéseket Wegmannak, az orvosnak. Benne szuverén fölény élt. Bár kifelé spontán nőként hatott, ám bensőjében rendkívüli fölényt adó erő munkált.

Az 1932/33-as közgyűléseken mondott beszédeiben Roman Boos különböző szidalmakkal illette Ita Wegmant; mindezeket el lehet olvasni Lilly Kolisko könyvében. E közgyűlések egyike után Wegman egyik munkatársával együtt visszatért Arlesheimbe. E munkatárs könnyekben tört ki és iszonyattal szólt Roman Boos szidalmakkal teli beszédeiről. De Wegman így válaszolt:

- Mit gondol, Dr. Boosnak megint nagyon nehéz dolga volt?

Jóllehet a szóban forgó beszéd Wegman ellen irányult, ő ezt egyáltalán nem vonatkoztatta magára.

W.W.: Boos-t is kezelte Wegman?

E.Z.: Nem. Vonakodott tőle. Steiner megpróbálta Boos-t Wegmannal kezeltetni. Steiner természetesen nagyon jól ismerte Boos-t, hiszen a titkára volt, tehát Wachsmuth elődje.

W.W.: Bizonyára úgy van, hogy valamennyi eddig tárgyalt konfliktusnál démonok fejtették ki hatásukat az embereken keresztül. Mégsem kellene figyelmen kívül hagyni a mindenkori egyéni embert, aki mindig felelősséget visel. Nem járultak-e hozzá a felelősök tetemes jellembeli fogyatékoságai is a konfliktusok okaihoz?

E.Z.: Korábban hajlottam rá, hogy extrém módon ítélkezzem ezekről a társaságbeli katasztrófákról. Extrém például dokumentációm egyik olvasójának véleménye is, miszerint - mint ezt levelében közölte - valamennyi konfliktus alatt szellemi lények vívták meg harcukat az embereken keresztül. Ez egy extrém álláspont, de biztosan van benne valami más is: ha a résztvevők iskolázottabbak lettek volna az önnevelésben, valamennyi konfliktust el lehetett volna kerülni. Ez a másik extrém nézet. De minden konfliktusban mindig van valami mindkét véleményből. Ezért nagyon differenciáltan kell eljárni egy ilyen ügyben.

Megtanultam ebből, hogy kortársaimról és történelmi személyiségekről alkotott ítéleteimben nagyon óvatos legyek. Nem hiszem például, hogy Ita Wegman nagyobb illetve kisebb jellemerővel rendelkezett, mint Marie Steiner. Ezért véleményem szerint nem jellembeli fogyatékoságról van szó, hanem arról, hogy emberek a tömegítélkezés örvényébe sodródtak. Ilyen helyzetekben bátorság kérdése más véleményen lenni és amellettt kitartani. Az 1935-ös közgyűlésen tömegpszichózis uralkodott el.

W.W.: Bizonyosan, de a konfliktusok és az egyes személyekkel kapcsolatos ellentmondásos nézetek évtizedeken át tartották magukat. Ez már nem tömegpszichózis, ennek egyéni megítélések, illetve előítéletek szolgálnak alapul. A jellembeli fogyatékoság fogalmával arra a tényre akartam utalni, hogy nem akarták korrigálni ezeket az előítéleteket, illetőleg nem tudták megoldani a konfliktusokat.

E.Z.: Igen, ezt is látni kell és ez biztosan egy más minőség. Egyébként nem hiszem, hogy a mai történetírás képes az Antropozófiai Társaság 1924 és 1935 közötti eseményeinek objektív és átfogó ábrázolására. Az én dokumentációm csak egy kísérlet az ehhez való lényegi hozzájáruláshoz. Remélem, hogy a jövőben lesznek emberek, akik elvégzik a még objektívabb és átfogóbb elemzés áldozatos feladatát. Ehhez azonban előbb meg kell nyitni az összes archívumot. Nem akarom az Antropozófiai Társaság konfliktusait a németországi náci uralom idejének emberi konfliktusaival összehasonlítani. De láttuk, milyen hihetetlenül nehéz ezt a náci-múltat és az egyes emberek hibáit utólag feldolgozni. Ez még ma sem sikerült. S ha már egyetlen résztvevő sem lesz a Földön, akkor sem fog teljesen sikerülni, mert nagyon sok az átláthatatlan rejtély. Günter Grass például erről úgy nyilatkozott, hogy ő fiatalemberként alig volt képes elhinni, miféle szörnyűségek történtek a Harmadik Birodalom idején. És egész további életében ezekkel a rejtélyekkel élt. Ha az ilyen rejtélyekkel megfelelően járunk el, van rá esély, hogy bölcsébbé váljunk. Ezért remélem, hogy egyike a következő generációknak új képességeket fejleszt majd ki és megoldja ezeket a rejtélyeket.

X. AZUTÁN...

Mi lett volna, ha...

W.W.: A következő kérdéseim hipotetikusak ugyan, mégis szeretném feltenni őket. Vajon másként alakultak volna-e az 1925-1935-ös évek konfliktusai, ha az ezekben meghatározó szerepet betöltő emberek intenzíven végezték volna a mellékgyakorlatokat?

E.Z.: Abban az esetben, ha az elnökség öt tagja naponta lelkiismeretesen elvégezte volna a mellékgyakorlatokat, bizonyára szintén felmerülnek a problémák, de egészen más módon oldották volna meg őket. Mert a mellékgyakorlatok nagyon mélyre hatolnak és az ember éteriségére hatnak úgy, hogy az ember már néhány év után új képességeket tud kifejleszteni. Mély értelmű okkult gyakorlatokról van szó.

W.W.: Vajon az Antropozófiái Társaság története is másként alakult volna, ha Ita Wegman és az összes többi elnökségi tag gyümölcsözően együttműködik?

E.Z.: Ha Steiner legközelebbi környezete, mindenekelőtt a többi elnökségi tag teljes lelkierejével intenzíven gyakorolta volna a belső halált, akkor Steinernek nem lett volna oka külsőleg meghalni. Belső halálon azt értem, hogy legyűrik a halál erőit, amelyek minden emberben jelen vannak. Az egoizmus természetesen ellene szegül e belső halál átélésének. Az öt elnökségi tagból Ita Wegmant ismerem a legjobban. Tegyük fel, hogy sikerült volna neki teljesen visszafognia önmagát. Ez csodát tett volna! Azonban a benne munkáló nagysándori hódító törekvés tulajdonképpen csak 1932-ben tett hathetes görögországi utazása után tűnik el. De hogyan alakulhatott volna ez, ha Wegman abban a helyzetben van, hogy már 1925-ben visszafogja magát?

W.W.: A belső opposíció vajon Rudolf Steinert is kiszorította volna az Antropozófiái Társaságból, ha tovább marad életben?

E.Z.: Ezekben a napokban egy igen koros hölgy halt meg Hollandiában: Frau Zondag. 1922 óta foglalkozott euritmiaival Stuttgartban, és 1923-ban megélte ott Rudolf Steinert az Antropozófiái Társaságon belüli nagy tumultuózus gyűléseken. Zondag asszony vázolta nekem, milyen nagy beszédekot vágtak le akkoriban az emberek, úgy hogy Rudolf Steiner ezek véget nem érő hallgatásától teljesen kimerülve megtámaszkodott a színpad szélében, s eközben bekiáltott a gyülekezethez:

- Magamat itt alkalmasint már csak „Quantité-négligabl”-nak nevezhetem.

Frau Zondag azt mondta, hogy életének legszörnyűbb élménye volt ez, amelyet valaha is átélt. Rudolf Steinert akkoriban imitt-amott mint egy elhanyagolandó nagyságot kezelték. Alighanem hasonlóképp folytatódott volna ez, ha Steiner tovább él. Ita Wegman úgy vélte: Steiner önként végezte be tevékenységét a Földön.

W.W.: Ön is így látja ezt?

E.Z.: Úgy hiszem, az ilyesmi lehetséges. Goethe-nek is volt olyan gondolata, hogy emberek önként visszavonulhatnak. Ez nem öngyilkosság, hanem bevégezése a földi életnek.

C.Z.: Nehéz úgy ez, mert egy másik síkon Steiner egészen haláláig úgy cselekedett, mintha tovább élne. Elment, amikor a szellemi világban megszületett a döntés, én így értelmeztem.

Hatni a világtörténelemre.

W.W.: Lát-e Ön összefüggést az Általános Antropozófiái Társaság 1935-ös közgyűlése és az Antropozófiái Társaság németországbeli betiltása között ugyanabban az évben?

E.Z.: Igenis meg nem is. Ita Wegmannál is olvastam ezt a gondolatot és később észrevettem, hogy sok antropozófus gondolkodott ugyanígy. Először nagyon meglepő volt számomra ez a gondolat. De ha az ember elolvassa Steiner előadásait, amelyeket előadói tevékenységének utolsó fél esztendejében tartott, elsősorban a karmáról szólókat, olymértékben napvilágra kerül az antropozófia a maga óriási nagyságában és történelmi missziójában, hogy mégsem lehet elvetni egy ilyen gondolatot. Viszont ha mai antropozófiai tevékenységünket tekintem, ez a gondolat természetesen nevetségesnek tűnik. Már egyáltalán nem számítunk kulturális tényezőnek.

W.W.: Mindenesetre ha komolyan vesszük ezt a gondolatot, az antropozófiai tevékenység tükörképe lehetne a kor eseményeinek, illetve megfordítva. Ha szellemi munkával spirituális erőket fejlesztünk ki, akkor ezek hatással lesznek a külső világra is. De ha saját szellemi együttműködésünkben rés támad, ennek romboló erővel kellene hatnia a külvilágra.

E.Z.: Bizonyosan. De lehetségesnek tartok még valami mást is: a történelemből ismert, hogy Saint Germain grófja röviddel a francia forradalom kitörése előtt a politikai történésekért felelős személyeket keresett fel, és figyelmeztette őket. Walter Johannes Stein is magára vállalt ilyesfajta feladatot és sok politikussal tárgyalt. Például hosszú beszélgetéseket folytatott Kemal Atatürkkal Törökországban. Ezek a beszélgetések is dokumentálva vannak. Stein megpróbált Kemal Atatürkben új gondolatokat ébreszteni. Ugyancsak felkereste Lipót belga királyt, sőt, a második világháború előtt saját irodát kapott a királyi palotában. Lipótnak vannak beszédei, amelyeknek vázlatát Walter Johannes Stein készítette és írta meg a király számára. Stein Londonba is elutazott és meglátogatta Churchillt, hogy őt is új gondolatok befogadására készítse. Nos, bár Winston Churchillt más gondolatokra bírni abszolút lehetetlen vállalkozás volt, de Stein legalábbis megpróbálta. És most képzeljék csak el, hogy ha ötven vagy száz antropozófust hasonló tűz hevített volna, akik Steiner életében, vagy röviddel távozása után megpróbálják befolyásolni a világtörténelmet. El tudnám képzelni, hogy ez tisztán külsőleg – nem okkult úton – valamit eredményezett volna.

Néhány héttel halála előtt Wegman ír Marie Steinernek.

W.W.: Röviddel halála előtt Ita Wegman levelet ír Marie Steinernek. Miért tette ezt, jóllehet barátai szinte mind lebeszéltek erről?

E.Z.: Marie Steiner cikket írt a *Nachrichtenblatt*-ba és Madeleine van Deventer beszámolt róla, hogy ott volt, amikor Ita Wegmannak megmutatták ezt a cikket. A világháború kellős közepén, 1942 Karácsonyán jelent meg. Marie Steiner békülési felhívásával egy Dornachban 1942-ben létrejött aktuális szituációra célzott. Ita Wegman azonban elgondolkodott azon, hogy vajon Marie Steiner írása valóban csak az említett szituációra vonatkozik-e, és tanácsot kért munkatársaitól, mert válaszolni akart a cikkekre. Ők azonban arra kérték, hogy ne blamálja magát, de Wegman azt válaszolta:

– Ti a szkepszisetekkel mindent elrontotok nekem. Mindegy számomra, hogy Frau Dr. Steiner mint vélekedik tudati fölényességében. Szavaiban azonban felém nyújtott kezét látok, s ha én ezt nem ragadom meg, bűnt követelek el.

Miután Ita Wegman még Rudolf Meyer lelkésszel is tanácskozott, elhatározta, hogy ír Marie Steinernek:

„Igen tisztelt Frau Dr. Steiner, Ascona, 1943. február 1.

Kérem, bocsássa meg, hogy írok Önnek. Olvastam a Goetheanum mellékletében a tagsághoz szóló cikkét, amelyet röviddel 1942 Karácsonya előtt írt.

Írását annyira különbözőképpen értelmezik; én nem engedem meg magamnak, hogy megítéljem azt. Csupán azt szeretném nagyon e sorokkal kifejezni, hogy szavai mély benyomást tettek rám; ezek fontosak és jövőbe mutatóak.

Ezért köszönetemet fejezem ki Önnek, tisztelt Frau Dr. Steiner.

Kiváló tisztelettel odaadó híve Ita Wegman"

Úgy írt Marie Steinernek, hogy senki sem tudott róla, s a levelet is maga adta fel Asconában. Ez alig pár héttel volt a halála előtt. Madeleine van Deventer később elmondta nekem, milyen hatást tett Marie Steinerre a levél. Van Deventer jó ismeretségben volt Rudolf Meyerrel, akit Marie Steinerhez is szoros kapcsolat fűzött. Meyer elmesélte Deventernek, hogy amikor meglátogatta Marie Steinert, éppen ott feküdt előtte Wegman levele. Megmutatta a levelet Meyernek és így szólt:

- Wegman már megint nem értett meg semmit.

De két héttel később Ita Wegman meghalt. Ez pedig villámcsapásként érte Marie Steinert. Végeredményben ő sokkal idősebb volt és nehezen viselte el, hogy a fiatalabb Wegman megelőzte őt a szellemi világban. Wegman halála után Meyer ismételt felkereste Marie Steinert, és ezúttal igen gondterhelten találta.

W.W.: Ismeretes-e, hogy Marie Steiner válaszolni akart volna Ita Wegman levelére?

E.Z.: Ezt beszélik. És ha ez emberek meghaltak, természetesen nagyon sokat lehet róluk mesélni, mert már nem tudnak ellentmondani. Lehetségesnek tartom, hogy Marie Steiner válaszolni kívánt neki, de ugyanígy nem zárom ki azt sem, hogy ebből lassan anekdota lett. Én tartom magam ahhoz, ami a *Levelek és dokumentumok*ban van. Ebben a kötetben Marie Steiner számos, az Ita Wegman halála utáni időből származó levelét publikáltak, amelyeket nagyon tárgyilagosan kellene tanulmányozni ahhoz, hogy Ita Wegman Marie Steiner általi megítélésének mélyére hatoljunk. Ez a megítélés Wegman halála után sem nagyon örvendetes. Ezért én Marie Steiner állítólag szándékozott válaszát inkább valószínűtlennek tartom.

Ugyanebben a kötetben mindazonáltal azt is dokumentálják, hogy Marie Steiner azon a nézeten volt, miszerint az 1935-ös kizárások végrehajtása hiba volt. Ez a gondolat azonban nem tőle származott, hanem Ehrenfried Pfeiffertől. Ő volt az, aki felismerte, hogy a megmaradt Antropozófia Társaságnak nagyon keveset hozott a konyhára tagok kizárása.

W.W.: Kiegyenlíthető-e a felgyülemlett karma egy része Ita Wegman békülési levele által?

E.Z.: Ön „békülési levél”-nek nevezi ezt. De ennek szánták-e? A két nő immár kb. tíz éve nem látta egymást. Wegman soraival – így hiszem én – csupán jelzést akar adni Marie Steinernek, hogy elgondolkodott a cikkén, illetve emlékeztetni őt, hogy egyáltalán még létezik. Mert feltételezem, hogy Marie Steiner 1935 után már csak ritkán gondolt Wegmanra, s 1943-ban már a legkevésbé sem volt számára téma. A *Nachrichtenblatt*-ban, a Társaság egyesületi lapjában még csak hírt sem adtak Wegman haláláról. Vreede fél évvel későbbi elhunytáról sem vettek tudomást.

Kétségkívül nagyon is figyelemreméltó, amit Ita Wegman Marie Steinernek ír: „Szavai fontosak és jövőbemutatóak.”

Ha Marie Steinert nem történelmi kontextusában olvassuk, hanem úgy, hogy szavait talán egy mélyebb rétege sugallta, akkor felismerjük Marie Steiner egyik alapvető jellemvonását, amely kissé megvilágítja a személye körüli rejtélyt. El tudom képzelni

tehát, hogy Wegman Marie Steiner cikkéről egy hozzá személyesen szóló levél e szavainak: „fontos és jövőbemutató”, sorsformáló hatása van.

Próbák.

W.W.: Azt írja harmadik kötetében, hogy az 1924-1935 közötti évek konfliktusaiban nem csak emberi mélységeket, hanem értékes szellemi kincseket is lát. Mire gondol ezzel kapcsolatban?

E.Z.: Arra, hogy saját életünket és kortársainkét tanulásként is felfoghatjuk. Idős emberként könnyű elgondolkodni azon, hogy az egész élet folytonos tanulás. És ha így gondolkodik az ember, differenciáltabban tud elgondolkodni Ita Wegmanról és a körülötte kihordott konfliktusokról is.

A háromkötetes dokumentációmon végzett munkám ellenére Ita Wegman számomra – minden más mellett – probléma is marad. Tagadhatatlan, hogy fellépése skandalumként is hatott. Ennek megfelelően bűnbakként kezelték, amiben ugyancsak történelmi rejtélyt látok. Netalán valamilyen Ita Wegmannak szánt próba rejlik ebben? Oly mértékben megalázták, gúnyolták őt, kidobták az Antropozófiai Társaságból, megsértették legszentebb érzéseit, s Rudolf Steiner művét, amelynek életét kívánta szentelni, a szemláltára törték darabokra: de hiszen ezek próbák! Személyes véleményem az, hogy ilyen rejtélyekkel élni kell, s nem gyors és olcsó megoldásokhoz folyamodni. Gyakran feküdtem álmatlanul, gyötrődve gondolkodva e rejtélyeken, gondolataimban párbeszédet folytatva Ita Wegmannal, miközben újra és újra megpróbáltam nem rezignálni.

Azt akarom mondani ezzel, hogy az ilyen nehezen megmagyarázható történelmi események által éber tudathoz juthatunk. A megoldhatatlan kérdések hasznosak számunkra, ki kell bírunk őket és együtt élnünk velük. Én tulajdonképpen hálás vagyok azért, hogy voltak ezek a társasági katasztrófák, nélkülük talán ma már aligha gondolkodnának az Antropozófiai Társaság történetéről. Felfogásom szerint nagy kérdés, milyennek kellene lesnie egy ilyen társaságnak, mert ez a közösségépítés problémáját érinti. Sokat írnak és beszélnek ugyan erről, de igazából e területen még nagyon kevésé sikerült előrelépni. Ön nem így látja Weirauch úr?

W.W.: De igen. Miként történt meg az, hogy kb. tíz évvel később még a maradék elnökség is szétesett és további szakadék jött létre Albert Steffen és Marie Steiner között?

E.Z.: Az 1935 utáni időszak nem volt örvendetes a dornachi emberek számára. Részint elszigetelték magukat, amennyiben tagjaik egy részét kizárták. Mindez erősen rányomta bélyegét az emberi viszonyokra. Nem sokkal ezt követően betiltották az Antropozófiai Társaságot Németországban és ezzel megszűnt a legnagyobb országos társaság. Négy évvel később megkezdődött a második világháború.

A svájci elnökségi tagok számára ez egy förtelmes helyzet volt. Az egész világ lángokban állt, és ebben a kis fészekben, Dornachban úgy éltek az emberek, mint egy a világtól elvágott faluban. Azután növekvő mértékben elkezdődött a klikkek alakítása és az ezt követő szétforgácsolódás. Egy ember, aki Arlesheimben élt akkoriban, azt kérdezte tőlem dokumentációm tanulmányozása után, hogy az 1935-ben az Antropozófiai Társaságból kizárt tagok nem jártak-e sokkal jobban a Dornachban maradtaknál. Az előbbieket ugyanis szabadok voltak, fellelegezhettek, mert kiszabadultak a Társaság nyomasztó problémáinak kötelékeiből.

C.Z.: És sokféle következmény viselésétől is mentesültek.

E.Z.: Marie Steiner Albert Steffennel való közlés nélkül megalapította a Rudolf Steiner Hagyatéki Egyesületet. Ebben semmiféle funkciót nem engedett át Steffennek. Amikor ez

kiderült, óriási összezördülésre került sor; addig ugyanis Albert Steffen természetesnek érezte bevonását Rudolf Steiner műve hagyatékának ügyintézésébe. A vizály 1947-ben kezdődött. Habár akkoriban nagyon sokféle könyve létezett Rudolf Steinernek, de összes műveinek kiadásáról, mint amilyenel ma rendelkezünk, egyáltalán szó sem esett. Az archívumban ezerszámra heverték a gyorsírással lejegyzett szövegek, amelyeket még sem át nem tettek, sem ki nem nyomtattak. Ez egy igazi szellemi kincs volt. Az Antropozófia Társaság vezető elnökeként Albert Steffen bensőséges elkötelezettséget érzett e kincsek iránt, ezért mélyen sértőnek, mindenekelőtt maradéktalan bizalomvesztésnek kellett érzékelnie Marie Steiner intézkedését, amellyel megvonta tőle a hagyatékért viselt felelősséget.

S mivel Marie Steiner tántoríthatatlanul kitartott intézkedése mellett, ez számos összeütközést okozott, mégpedig Marie Steiner halálán túl, és végül oda vezetett, hogy az Általános Antropozófia Társaság elnöksége és a Rudolf Steiner hagyaték-kezelőség perre lépett egymással a bíróság előtt. A pert egy svájci bíróság előtt a leghevesebb indulatoktól fűtve vívták meg, s az Antropozófia Társaság minden tekintetben veszített. Rudolf Steiner testamentuma alapján a bíróság megtagadta az Antropozófia Társaság mindennemű igényét a Steiner műveire vonatkozó szerzői joggal kapcsolatban. Ezzel szakadékot teremtettek, amely évtizedekig fennállt és elválasztotta egymástól a különböző csoportosulásokat. Mindez abszurd kísérőjelenségekkel járt együtt; például azzal, hogy Rudolf Steiner műveit többé nem árusították a Goetheanum könyvespultjain.

XI. PERSPEKTÍVÁK A JÖVŐRE

Tanulni a múltból a jövő érdekében.

W.W.: A konfliktusok, amelyekről beszéltünk, ötven-hatvan évvel ezelőtt zajlottak. E viszályoknak csaknem valamennyi résztvevője időközben elhunyt. A világ és az emberiség fejlődése fergeteges ütemben folytatódik. Mennyiben van értelme még ma is és a jövőben az Általános Antropozófiai Társaságon belüli és az egyes személyiségek közötti konfliktusokkal foglalkozni?

E.Z.: Meggyőződésem, hogy a történelemből tanulni lehet. Ez a saját életrajzra is érvényes. Bizonyára mindenkinek volt már olyan élménye, hogy bizonyos történések vagy tapasztalatok feledésbe merülnek, majd jó idővel később mindezek akár egy kisebb sokkoló élmény hatására újból tudatunkba jutnak. Lehet ez valami butaság, vagy hiba, amit a múltban elkövettünk. Hasonló a helyzet az embercsoportokkal vagy idealisztikus mozgalmakkal. Ha az antropozófia hatását a XX. században mint Rudolf Steiner nagy művét valóban komolyan vesszük, akkor e történet impulzusa iránt is érdeklődni kellene. Azután el lehet gondolkodni rajta, vajon azok a krízisek és próbák, amelyeket e mozgalom történetében elszenvedtek, nem tartoznak-e hozzá mindehhez.

Rudolf Steiner magatartása a világtörténelemmel szemben pontosan ilyen. Művének összességében nagy részt képviselnek a történelmi visszapillantások, egészen a Földfejlődés legkorábbi lépcsőfokáig. Ebben a múltban kutatott Rudolf Steiner és közölte velünk kutatásainak eredményeit. Eközben nem kímélt meg bennünket a válságok és bukások szemléltetésétől sem. Ezért véleményem szerint eljön az az idő is, amikor az Antropozófiai Társaság konfliktusaira – amelyek első pillantásra olyan undorítóan hatnak ránk – nagyobb távolságtartással tekintünk az antropozófiáért folyó küzdelem szempontjából a XX. században. Ebben a jövőben lényeges lesz, hogy vissza lehet nyúlni egy történelmi dokumentációra.

E nézetemmel teljes összhangban állok Manfred Schmidt-Brabant-tal. A mai Goetheanum hatalmas kongó termeiben a pincétől a padlásig hét különböző archívum van lapok millióival. Schmidt-Brabant szeretné megvédelmezni ezt az anyagot, mert azon a nézeten van, hogy egy napon az Antropozófiai Társaság biográfiáját a többi között ezzel az archív anyaggal lehet a lehető legátfogóbban ábrázolni.

W.W.: A különböző emberek árnyoldalából és kudarcaiból a saját sorsunkra vonatkozóan is meg lehet tanulni, hogyan kellene az antropozófiát belevinni a mai világba, illetve milyennek kellene lennie a társadalmi érintkezésnek.

E.Z.: Pontosán. Lehet tanulni tőlük. Én megtanultam ebből, hogy a személyemet mások részéről érő sértéseket és bántalmakat egyfajta emésztéshez hasonló folyamattá alakítsam magamban és kibírjam őket.

W.W.: Azt az aspektust sem kellene figyelmen kívül hagyni, hogy mi magunk hogyan cselekedtünk volna, ha abban az időben az Antropozófiai Társaság konfliktusaiban érintettek vagyunk. Talán még sokkal extrémebb módon jártunk volna el! Talán sokkal mélyebben bántottunk volna meg más embereket! Talán még nagyobb tévedéseknek estünk volna áldozatul!

E.Z.: Teljes mértékben osztom a véleményét. Sohasem lehet tudni, mi hogyan reagáltunk volna akkor. Feltehetően kizártak volna bennünket.

W.W.: A mai antropozófusnak tehát az antropozófia XX. századi történetét illetően meg kell birkóznia a múlt legyűrésével, hogy – a társaságbeli konfliktusok nyomán – mintegy tükörben lássa mi az, amit el kell kerülnie.

E.Z.: Igen. Kétségtelen, hogy a mai pszichoterápia sokkal előbbre tart ebben a tekintetben, mint mi antropozófusok. Felismerték ugyanis: a modern pszichoterápia egyik kulcskérdése, hogy a kezelés ideje alatt az ember megtanuljon visszanézni életének nehéz szakaszaira, és bátorságot merítsen ahhoz, hogy keresztüllásson a saját maga által létrehozott ködfátylakon. Akkor megláthatja életének olyan részeit, amelyek mélységes undorral töltik el és megdöbbennek. Én magam ezt újra és újra megpróbáltam és közben rájöttem, milyen irdatlanul nehéz ez. Az önmegismerés, a saját életünket objektíven, mintegy kívülről szemlélni nehéz és fáradságos út. Ugyanez érvényes az antropozófiai mozgalomra és az Antropozófiai Társaságra. Az antropozófia társadalmi fejlődésében csak akkor lehet előbbre jutni, ha az akkori konfliktusokat nem toljuk félre sötét fejezetekként tekintve azokra, hanem kiterítjük magunk elé az asztalra, és alaposan végig elemezzük őket. Ezt ki kell bírni. De a mi antropozófiánk még messze nem jutott el ideig.

W.W.: Amit Ön a pszichoterápiáról, a saját mélységeinkbe való bepillantásról vázol, az találkozás a bennünk lévő sárkánnyal, tehát találkozás az örrel is. Ugyanez érvényes természetesen a szellemi vagy társadalmi mélységekre is. S ha megtanulja az ember objektíven szemlélni e mélységeket, úgy ez gyógyítóan hat. De mi történik az Antropozófiai Társasággal, illetve az antropozófiai mozgalommal akkor, ha ezeket a mélységeket félretoljuk, megtagadjuk vagy agyonbeszéljük?

E.Z.: Ezen gyakran elgondolkodtam. Én három nagy veszélyt látok, ha ez bekövetkezik. Először: lassanként és észrevétlenül lényegtelenné válik az antropozófiai szubsztancia; jöllehet szavakban még szó esik az antropozófiáról, de a mindennapok valóságába már nem szól bele. Másodszor: akkor már csak nagyon kicsinyesen és nyárspolgárian fogják képviselni az antropozófiát. Az antropozófiát annyira fel lehet hígítani, és lényétől elidegeníteni, hogy mindez szörnyen nyárspolgárian hat ahelyett, hogy egyszerűen mindent felszántana és megújítana. S a legrosszabb a harmadik: hogy tudniillik az antropozófia egész ügye csalárd kompromisszumává válik.

W.W.: Vajon mi, ma élő antropozófusok okultunk-e a Steiner halála utáni elnökségi tagok együttműködésének kudarcából? Ön látja-e bárhol valamilyen jelét efféle okulási folyamatnak az antropozófiai kapcsolatokban?

E.Z. Talán nagyon idealisztikusan gondolkodom erről. De immár megkezdődött egy korszak, amelyben elképzelhető, hogy egy mély értelmű és művelt muzulmán, egy tanult és világra nyitott római katolikus pap és akár még további más világnézetű emberek közösen mélyülnek el az antropozófiában. Ez az idő eljön. Tulajdonképpen már meg is kezdődött. Erről a perspektíváról nem kellene megfélemednie. Magunk többnyire antropozófiai körökben forgunk, sok antropozófus barátunk van, ezért nagyon keveset gondolkodunk ezekről a messzire nyúló, a világot átfogó távlatokról. Rudolf Steiner csodálatos alapot teremtett ahhoz, miként léphetnénk kapcsolatra egymással különböző világnézetű emberek, illetőleg hogyan elegyedhetnek beszélgetésbe egymással. A *filozófia rejtélyei* c. jelentős írásában elmélyül az utóbbi 2500 év legfontosabb filozófusainak gondolataiba és vitába száll olyan emberek gondolataival, amelyek gyakran homlok egyenesen ellenkeznek az ő szemléletével. Ha Rudolf Steinerre egyszer úgy tekintünk, mint a Földre inkarnálódott antropozófia egy részére, akkor az antropozófia beszédbe elegyedik más világnézetekkel, akkor az antropozófia beszélő viszonyba kerül a legtávolabb álló nézetekkel is. Ez példászerű.

A gyakorló ember.

W.W.: Mit tanulhatnak az olvasók ebből az interjúból környezetük és önmaguk számára?

E.Z.: Ez a társadalmi aspektus. Mindenki észlelheti, hogy az ember gyakorló lény lehet, tehát megtanulhatja a gyakorlást. Rudolf Steiner ehhez elegendő meditációs módszert adott, például *A szellemi világ küszöbe* c. kis könyvében. Számomra iskolát jelentett azt gyakorolni, hogyan váljunk személyünkben szerényebbé. Bár az antropológia Rudolf Steiner halála után megszokta, hogy olykor kérkedjék. Csak elő kell venni az antropológiai kiadók katalógusait vagy a folyóiratokat, és máris megállapítható, hogy milyen könnyedséggel tárgyalják gyakran a legátfogóbb témákat is. Igyekeznünk kellene kissé leépíteni ezt a pátoszt, mert ennyire egyáltalán nem vagyunk világot rengetők. Sajnos! Az antropológiáért fáradozva meg fogjuk találni a személyes kapcsolatot is Rudolf Steinerhez, de legalábbis intenzíven keressük. Akkor a tekintélybe vetett hit és a személyiség kultuszának hangulata is eltűnik majd.

Továbbá el tudom képzelni, hogy a kis küszöb őrének beszéde, a *Hogyan szerezhetünk ismereteket a magasabb világokról?* /Steiner összes műveiben/ utolsó előtti fejezetéből, sokunknak létfontosságú dokumentummá válik. Csak végig kellene gondolni mondatról-mondatra, hogyan szól az őr a tanítványához. A hat mellékgyakorlatról már többször beszéltünk. Ezen kívül nagyon komolyan kellene venni az imát; az antropológusoknál ez gyakran nincs annyira előtérben, mint Steinernél volt. Azután tisztázni kellene önmagunk számára azt is, hogy minden éjszaka démonok birodalmain megyünk keresztül, és reggel velük terheltén lépünk be újra az ébrenlét tudati állapotába. Azt hiszem, mozgalmunkban általában nem tudják, hogy ébredés után, kora reggel meditációval le lehet rázni ezeket a cafatokat és árnyékokat.

Azután Ita Wegmantól megtanultam ügyelni arra, el tudom-e kerülni mostani életemben, hogy új karmikus terheket szerezzek, mert ez a következő inkarnációban ismét bizonyos konfliktushelyzetekhez láncolja az embert. Ez nagy problémája volt Rudolf Steinernek; környezetében szinte nem akadt ember kiegyenlített karmával. Előadásában *Az Akasha-kutatásból. Az ötödik Evangéliumról* Steiner leírja, hogyan él Jézus első alkalommal a Földön, és ezért nem hoz magával semmilyen karmát. Csak így válhatott ő a krisztusi lényegiség hordozójává. Ebbe az irányba kellene igyekeznie lassan minden embernek. Sok, az Antropológiai Társaságon illetve az antropológiai mozgalmakon belüli teher innen, a régi kiegyenlítetlen karmából ered. Véleményem szerint e kiegyenlítetlen karmával szemben keleti gondolkodásmódot, tehát nagy higgadtságot kellene tanúsítani. Mert a régi karma feldolgozásához talán hét év, de talán még hét inkarnáció is szükségeltetik. Ezzel józanul kellene szembenézni. Azt is megtanultam, hogy rendkívül eredményes, ha az elhunyt antropológusok sorából keresünk patrónust, tehát olyan személyiséget, akit szeretünk, vagy akit különösen közel érzünk magunkhoz.

W.W.: Hogyan tegyük ezt a gyakorlatban?

E.Z.: Úgy, hogy tanulmányozzuk e személyiség biográfiáját. Ebből a felfogásból kiindulva írta Thomas Meyer például könyvét Dunlopról, s én ismerem embereket, akik ennek nyomán fedezték fel maguknak Dunlopot és hirtelenül mindent el akartak olvasni róla. Magam ugyanígy jártam el Ita Wegmannel, aki végül is szellemi patronálóm lett. Átmenetileg nagyon barátságos volt velem, sőt védelmezett és mindenekelőtt segített is.

W.W.: Elég ehhez a szellemi patronáláshoz csupán e személyiség életrajzát elolvasni? Nem kellene – túl az imádságon – valamilyen kapcsolatot is megragadni az elhunyttal és esténként, elalvás előtt adott esetben kérdéseket intézni hozzá?

E.Z.: Természetesen ez is hozzátartozik. Képet alkothatunk magunknak a szóban forgó személyről és tudomásul vehetjük, hogy mások mit beszélnek róla. Azután megpróbálhatjuk, hogy esténként gondolunk egy ilyen személyiségre. Eredményes módszer, ha elalvás előtt behatóan foglalkozunk vele. Észrevettem, hogy az, ami esténként

betölt minket, az egész éjszakát áthatja. Reggel azután – például – választ találhatunk egy este feltett kérdésre. De ha az este többórás tévézésessel telik, ha krimet, vagy hétfő este *Spiegelt* olvasunk, ez aligha fog megtörténni. Jó gyakorlatot kaptunk útravalóul Rudolf Frielingtől is kiképzésünknel a keresztényi közösség papi szemináriumán. Frieling azt mondta:

– Sohasem kell bedőlni annak, amit az emberek beszélnek.

Ezzel arra célzott, hogy mindent józan ésszel kell mérlegelni, mielőtt másoktól ellenőrzés nélkül gondolatokat veszünk át. Ez nagyon lényeges az Ita Wegman életét kísérő viták megértése szempontjából. Ezért kell lehetővé tenni az embereknek, hogy az enyémtől teljesen eltérő véleményt alkossanak Ita Wegmanról, amennyiben ez valóban az ő saját véleményük. Ám azonnal észrevenni, ha emberek mások véleményét kritikátlanul veszik át és azt sajátjuknak vallják. Egy antropozófusnak gyakorolnia kell ennek elkerülését.

W.W.: Az Antropozófiai Társaság tulajdonképpen a legkülönbözőbb emberek együttműködésének gyakorlótere. Ha megtanuljuk az azokkal való együttműködést is, akik egyáltalán „nem fekszenek” nekünk, sőt, akikkel szemben talán ellenszenvet táplálunk, de szabad elhatározásunkból ennek ellenére együtt dolgozunk velük, úgy ebből a szellemi együttműködésből olyan közeg jöhet létre, amelyben szellemi szubsztancia képződik. A múltban ez az együttműködés kudarcot vallott, de ez a kudarc ma impulzust adhat nekünk, hogy a jelenben és a jövőben fokról-fokra megvalósítsuk ezt az eszmét.

E.Z.: Ez egy magasztos eszme. Steiner maga képes volt erre, mert életében ő is együtt dolgozott mindenkivel, aki talán nem is volt éppen kedvére való. Különösen érthetővé válik ez, amikor a teozófusokkal lép kapcsolatba. De mi csakugyan megtanulhatjuk, hogy emberekkel – akikkel a múltból egyáltalán nem köt össze bennünket semmi – együttműködve megvalósítsunk egy ideált.

Reakciók a Wegman dokumentációra.

W.W.: Hogyan reagáltak az orvosi szekcióban, amikor az első kötet megjelent?

E.Z.: Michaela Glöckler az első kötet megjelenése után nagyon pozitív bejelentést tett, és a könyv alapos tanulmányozását javasolta az antropozófus orvosoknak. A második és harmadik kötet megjelenését is ajánlás követte az orvosi szekció részéről.

W.W.: Milyen volt a Rudolf Steiner hagyaték-kezelőség reagálása?

E.Z.: Mindenekelőtt a köszönet hangja. Hella Wiesberger, akinek több mindent köszönhetek, csodálatát fejezte ki dokumentációm elolvasása után, főleg a benne rejlő munkateljesítmény iránt. Ő szakember és meg tudja ítélni. Természetesen némely Marie Steinert érintő aspektus számára nehezen emészthetőnek bizonyult. A Rudolf Steiner hagyatékkezelőség házából való néhány más cikkből úgy vettem ki, hogy Ita Wegman eme új megítélésével nincs könnyű dolguk. Az 1924. június 11-i koberwitzi levélnek nevezetesen olyan hatása volt, mintha óriási meteorit csapódott volna be egy csendes erdei tóba.

W.W.: És hogyan reagált az Általános Antropozófiai Társaság elnöksége?

E.Z.: Onnan nem volt közvetlen reakció; bár az első kötet megjelenése után Jörgen Smit-től /1916-1991, az Általános Antropozófiai Társaság elnökségi tagja 1975-től 1991-ig/ egy nagyon barátságos levelet kaptam. Amikor nyilvánosságra került a második és harmadik kötet, az elnökség és a főiskolai testület együttműködésében Frau Glöckler tollából hosszú tanulmány jelent meg, amelyben ellentmond az Antropozófiai Társaság hármastagolása gondolatának. Akkoriban fel kellett tételeznem, hogy ez az elnökség és a főiskolai

kollégium kollektív álláspontja volt. A legszebb recenziót Klaus Dumke írta a *Das Goetheanum*-ban. /lásd a fejezet végén – a ford./

W.W.: A Wegman biográfia három kötetével erőteljes súly került a mérleg serpenyőjébe az Ita Wegmanról szóló információk javára. Sikerült-e mindent latba vetve ezzel megközelítően helyreállítani az Ita Wegmannal történt igazságtalanságok következtében megbillent egyensúlyt?

E.Z.: Persze nem tudom, hogy néz ki egy ilyen lat. Például hiányzik nekem egy Albert Steffenről szóló valódi és átfogó életrajz. Bizonyára Marie Steinerről is lehetne még biográfiai szempontból egészen másként dolgozni. A nagy probléma abban rejlik, hogy a korai évek mindezen személyiségeinek élete a legszorosabban összefonódik az antropozófiai mozgalom történetével; így az életrajzírónak figyelembe kell vennie e mozgalom történetének hátterét is, különben az általa megrajzolt életkép a levegőben lóg. Marie Steinerről Marie Savitch 1963-ban csodálatos biográfiai képet alkotott, de ez a könyv régóta elkelt.

W.W.: Mi az, ami megvilágosodott a mai antropozófusok előtt a három kötet tanulmányozása nyomán?

E.Z.: Nos, az mindenképpen, hogy az országszerte szokásos történelemfelfogást 1990/92-ről (akkor jelent meg az első, második és harmadik kötet) kissé korrigálni kellene! Jó néhány iratrendezőm van tele levelekkel. Mintegy 400 embertől kaptam reagálásokat. Ezek többnyire hosszabb levelek. Itt-ott íróik saját életükről mesélnek és beszámolnak arról, mi ment végbe bennük, mialatt olvasták a könyvet. Részint nagyon értékes levelekről van szó. Összességében tekintve a köteteket mintegy ötezren fogadták meglepően kedvezően és tudatosan.

W.W.: Érték-e támadások az Ön személyét a könyvek nyilvánosságra kerülése után?

E.Z.: Tulajdonképpen nem. Ezek lezajlottak még a dokumentáció megjelenése előtt. Annak, aki ezt a három kötetet alaposan elolvassa, aligha marad energiája arra, hogy engem szidalmazzon, illetve írásban megtámadjon. A könyvek tanulmányozása meglehetősen fárasztó. Akadtak természetesen antropozófusok, akiket elborzasztott, hogy közreadtam a koberwitzi levelet 1924. június 11-ről.

W.W.: Van-e még valami olyan említésre méltó dolog a megbeszéltekkel összefüggésben, amit nem tartalmaz a biográfia?

E.Z.: Ita Wegmanról készült dokumentációmban messzemenően tartózkodtam saját véleményem kifejtésétől. Az Önnel folytatott beszélgetések során sem kívántam teljesen kitergetni a kártyákat. Azt gondolom, szükség van még egy-két generációra, mielőtt az emberek nyíltan merik kimondani Wegman és Steiner szoros kapcsolatának valóságát. Többet nem szeretnék erről mondani.

Klaus Dumke recenziójának epilógusa.

Ha letesszük kezünkbe a három kötetet és elgondolkodunk ezek jelentőségéről, hatásukról a saját, valamint a mai Antropozófiai Társaság szellemi szituációjáról – vagyis a közeli és távoli szellemi társakról – ismételten érthetővé válik: nem egy biográfiáról, egy önmagában lezárt életmű irodalmi produktumáról van szó, amelynek bemutatását könnyedén félretesszük és napirendre térünk fölötte. Ez az olvasmány mélyen érint. Csakhogy nem személyileg, hanem belső kortársként érint. Nem mintha sok mindent az ábrázoltakból – például az úgynevezett „Társasági konfliktusok”, az 1935-ös mélypont és még jó néhány más dolog – ne lett volna

régóta ismert. Nem mintha mindettől régóta nem szenvedtünk volna. Olvasva azonban e dokumentációt amely ráadásul csak ritkán fokozódik valamilyen emfázissá, tehát aligha kíván szuggesztív hatást elérni, mégis az, ami szövegnek, irodalomnak tűnik, valami mássá lesz. Azt hiszem, ez a mű minden egyes antropozófus és az Antropozófiái Társaság egésze számára „Schibboleth”-té /ismertetőjel; E.Z./ válhat. Miért? Az én élményem: Ita Wegman alakjában – aki ebből a dokumentációból fokról-fokra egyre kivehetőbb kontúrokból jön szembe velünk – a karmikus elhivatottsággal, a szellemi csúcsponttal, de egyben minden egyes szellemi tanítvány tragikumával is találkozunk; találkozunk saját ösképünkkel s egyben képmásunkkal, vagyis önmagunkkal. Misztériumdrámát élünk át. Ez avatja irodalomnál többé ezt a találkozást, amely egzisztenciális vizsgálja az egyes antropozófusnak és az Antropozófiái Társaságnak, a bennük működő saját karmafelismerést és Michael-intuíciót illető jelenkori erőnek; de vizsgálja a valódi közösségalkotó erőnek is a szabadság szférájában.

Das Goetheanum, 1993. augusztus 15.

Kitekintés.

W.W.: Időközben, dokumentációja utolsó kötetének megjelenése óta négy év telt el. Hogyan ítéli meg tizenkét esztendei munkáját ebből a távlatból?

E.Z.: Nagyon szenvedtem attól, hogy a munka bevégeztetett. Csak lassanként ismertem fel, hogy a Friedmut Krönerrel való együttműködés nem egy új együttműködés kezdete, hanem egy régi sors beteljesülése volt. Miután ezt megértettem, megbékéltem a helyzettel, azzal, hogy immár nem dolgozunk együtt. Legszívesebben nekiveselkedtem volna a leveleket tartalmazó kötetnek; számos eddig még nyilvánosságra nem hozott levélkinccsel. Ezt követően még szívesen készítettem volna el az 5. 6. és 7. kötetet! Mégpedig egyet az ezotériáról, egy másikat a Wegman hagyatékából származó írásokkal, és végül egy Wegman összes cikkeit tartalmazó könyvet. De visszapillantva már második kötetemet sem tartom eléggé egzaktnak. Ez idő szerint akárcsak harmadik kötetem, elkelt. Ha elegendő számú előrendelés érkezik a könyvesboltokba, talán megfinanszírozhatunk két új kiadást. Időközben betöltöttem a 70. évemet is és bele kellene nyugodnom abba, hogy a munka előbb készült el. De ha olykor-olykor kézbe veszem a köteteket, mindig újra elcsodálkozom, mennyi minden van bennük.

W.W.: Mit jelent életében a Reutlingenből Ersrode-ba /Kassel mellett/ való költözés?

E.Z.: Most lakunk először vidéken; ez óriási átállást igényel, ami nagyon tetszik nekünk. De ezt is meg kell tanulni. Sok új találkozást élünk meg és mindig újra örülünk annak, hogy immár Németország közepén élünk és így hamarabb ismerhetjük meg a keletet, miután húsz éven át Dél-Németországban éltünk. A legszebbek a szomszéd faluban /Oberellenbach/ élő emberekkel való összejövetelek. Van ott egy Demeter gazdaság és egy Persephone-ról elnevezett szociálterápiái életközösség. Kasselban is új életkapcsolatok jöttek létre.

W.W.: Milyen tervei vannak élete hátralévő részében?

E.Z.: A 70. életév után úgy vélem, meg lehetne tanulni, hogy minden napot váratlanul gazdag ajándéknak tekintsünk. Szeretném továbbá, ha a következő inkarnációban sokkal korábban lennék érett, tehát éber, és a Föld sorsának rendelkezésére álló. Talán segít, ha az embert mostani életének végén intenzíven betölti ez a kívánság azért, hogy a következő alkalommal még eredményesebb legyen az élete. Az, amit most táplálunk be gondolkodásunkba, a következő életben cselekvő erővé válik. Mostani életben sok időt

töltöttem a régi karmával. Szeretnék továbbá még verseket írni, növényeket ápolni és a kertben dolgozni. Ezen kívül azon fáradozom, hogy kortársaimnak a lehető legkevésbé legyek terhére.

Hagyd a nagy gondolkodást pihenni –
Jer időzni, jer nézelődni,
Amit a világ veled akar építeni,
Csak együtt akarja tenni.

Ha veled akarja tudatni, mire képes,
Akarnod kell, amit szíved mutat neked:
Amit talált, benned kell létrejönnie,
Hogy öröme csak a te pillantásodban teljék.

(Emanuel Zeylmans)